

ІНТЭРТЭКСТУАЛЬНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ Ў ПАЭЗІІ ЛЮБОВІ ТАРАСЮК

Наталля Базар

Палескі дзяржаўны ўніверсітэт, Пінск, Беларусь

bazar.n@polessu.by

У артыкуле разглядаюцца віды інтэртэкстуальных адносін, якія займаюць асаблівае месца ў творчасці Л. Тарасюк. У асноўнай частцы аўтар ажыццяўляе аналіз інтэртэкстуальных элементаў. Ужытыя адзінкі інтэртэксту – сродкі выражэння міжтэкставых сувязяў, якія адлюстроўваюць зварот да культурных і гістарычных каштоўнасцей.

Інтэртэкстуальны кампанент у вершах паэтэсы даў магчымасць устанавіць міжтэкставыя сувязі твораў беларускага аўтара з народнай спадчынай беларусаў.

Ключавыя словы: *інтэртэкстуальнасць; інтэртэкстуальны знак; беларуская паэзія; эпіграф; цытата; рэмінісцэнцыя.*

INTERTEXTUAL ELEMENTS IN LYUBOV TARASYUK'S POETRY

Natalja Bazar

Polessky State University, Pinsk, Belarus

bazar.n@polessu.by

The article considers types of intertextual relations which occupy a special place in L. Tarasyuk's works. The main part presents the analysis of intertextual elements. The used units of intertext are the means of expressing intertextual connections which reflect addressing to cultural and historical values.

The intertextual component in the poetess's poems allowed establishing the intertextual connections of the Belarusian author's works with the Belarusian folk heritage.

Keywords: *intertextuality; intertextual sign; Belarusian poetry; epigraph; citation; reminiscence.*

Багатае гістарычнае мінулае беларусаў – невычэрпная крыніца паэтычных вобразаў, якія даюць магчымасць мастакам слова напаўняць вершы глыбокім філасофскім зместам і ўспрымаць твор як тэкст культуры. Менавіта грунтоўнае веданне гісторыі роднага краю, гісторыі беларускага народа аказалі значны ўплыў на творчасць беларускай паэтэсы Л. Тарасюк.

Аналізуючы творчасць паэтэсы на прадмет наяўнасці ў ёй інтэртэкстуальных элементаў, мы кіраваліся працамі беларускіх (А. Таразевіч, Л. Сінькова і інш.) і замежных (Ж. Жэнет, М. Бахцін, Н. Фацеева, Ю. Крысцова і інш.) даследчыкаў.

Інтэртэкстуальнасць забяспечвае шматзруўненасць паэтычнага тэксту, стварае новую рэальнасць. Да сённяшняга часу не існуе тэрміналагічнага адзінства ў вызначэнні сутнасці інтэртэкстуальных сувязей, “адсутнічае агульны падыход да вызначэння межаў інтэртэкстуальнасці” [1, с. 21]. Пад інтэртэкстуальнасцю даследчыкі разумеюць сувязь пэўнага твора з другімі творамі праз наяўнасць у тэксце рэмінісцэнцый, цытат і іншых інтэртэкстуальных элементаў. Адною з найбольш паслядоўных спроб у сістэматызацыі гэтых паняццяў з'яўляецца спроба эстонскага семіётыка П. Таропа. Класіфікуючы інтэксты, ён улічвае спосаб прымыкання метатэксту да прататэксту, узровень прымыкання і фрагментарнасць ці цэласнасць прымыкаючага тэксту [6]. Больш агульную класіфікацыю розных тыпаў узаемадзеяння тэкстаў прапануе французскі структураліст Ж. Жэнет [3]. Уласную класіфікацыю інтэртэкстуальных элементаў і іх міжтэкставых сувязей прадставіла расійскі лінгвіст Н. Фацеева [7].

Творы Л. Тарасюк прысвечаны беларускаму Палессю, Піншычце, родным Пінкавічам і Пінску, дарагім сэрцу людзям. Паляшчэцка хвалюецца за лёс беларускай зямлі, за адносіны да гісторыі і мовы беларусаў з боку новага пакалення: “Сваёй Айчыны яснае імя, / Нібы ўласнае – / Не дай запляміць... / І светлы цень буслінага крыла / Над рэкамі, дарогамі, палямі” [5, с. 26]. Трапяткім пачуццём замілавання роднай зямлёй гучаць радкі: “Маленькая, як сэрца, Беларусь / Адданаю любоўю вырастае” [5, с. 26].

Шчырая любоў да Радзімы, гонар за яе слаўныя сыноў і дачок прысутнічаюць у гістарычных вершах Л. Тарасюк. Асабліва відавочна гэта ў цыкле “Маналогі стагоддзяў”, які складаюць творы “Ефрасіння. XII ст.”, “Будаўнікі езуіцкага калегіума ў Пінску. XVII ст.”, “Прыгонныя танцоры ў нясвіжскім тэатры Радзівілаў. XVIII ст.”, “Камень Мацея Бурачка. XIX ст.”, “Закапаны скарб. XX ст.”. Назвы дадзеных вершаў цыкла – гэта ўжо інтэртэкст на пэўныя падзеі і месцы, на дзейнасць вядомых гістарычных асоб.

Да кожнай часткі цыкла “Маналогі стагоддзяў” Л. Тарасюк прыводзіць эпіграфы. Так, да верша “Ефрасіння. XII ст.” аўтар дае звесткі з дзвюх крыніц. Адрозна знаходзім аўтарскае тлумачэнне, а затым – цытату з гістарычнай крыніцы:

Ефрасіння, або Прадыслава, – унучка князя Усяслава Полацкага, апетага ў “Слове аб палку Ігаравым”

“И женишася, и посягоша, и княжиша, но не вечноваша”.

З “Жыцця” Ефрасінні Полацкай [5, с. 29].

Аўтар звяртаецца да слаўнага імені беларускай святой Ефрасінні Полацкай, успамінае пра тое, калі ўнучка Усяслава Чарадзея стаяла перад жыццёвым выбарам і вырашыла: “Я знаю, што зраблю перад судом суровым: / Я славу зберагу, я прынясу ім Слова!” [5, с. 30]. Маладая палачанка прысвяціла сябе перапісванню Бібліі, далучэнню блізкіх да асветы, будаўніцтву храмаў. Яе дзейнасць натхняла і натхняе паэтаў і празаікаў, мастакоў і скульптараў на стварэнне мастацкіх твораў. У “Маналогі...” раскрыты сэнс абодвух эпіграфаў.

У вершы “Крэва. 1980” эпіграф выконвае інфарматыўную функцыю:

У Крэве ў 1385 годзе была падпісана унія паміж Вялікім княствам Літоўскім і Польшчай. Вялікі князь Ягайла, уступаючы ў шлюб з польскай каралевай Ядвігай, атрымліваў польскую карону [5, с. 28].

Аб гістарычных падзеях часоў Вялікага княства Літоўскага нагадваюць руіны Крэўскага замка. На карону, якую атрымаў Ягайла ў выніку ўдалага шлюбу, падобны верх мураваных сценаў. Руіны, якія помняць пра жорсткія баі, пралітую кроў народа, які бараніў родную зямлю, маўчаць. Менавіта так эпіграф дае чытачу магчымасць зразумець пра што і пра які час ідзе размова ў вершы.

Да верша “Прыгонныя танцоры ў нявіжскім тэатры Радзівілаў. XVIII ст.” Л. Тарасюк пазначыла наступны эпіграф:

...Касцюмы гатовыя, здароўе дзяцей
добрае.

З паведамлення К. С. Радзівілу,
празванаму “Пане Каханку” [5, с. 32].

Поспех спектакля заключаны ў адшліфаваных ў час рэпетыцый сцэн і добрым самаадчуванні актёраў. А што яшчэ хаваецца за словамі “З паведамлення К.С. Радзівілу...”: “...Касцюмы гатовыя, здароўе дзяцей добрае”? Шматкроп’е ў пачатку фразы гаворыць само за сябе. Як вядома з гісторыі, у тэатры Радзівілаў ігралі прыгонныя сяляне, сярод якіх было шмат дзяцей. Маленькія дзяўчынкі і хлопчыкі, якіх забралі з роднай хаты, пазбаўлены звычайнага дзіцячага шчасця. Яны не мелі права нават “...на волі пабегаць хоць трошкі, / Па мураве, што лагоднаю лечыць!...” [5, с. 32], іх дзіцячыя ножкі штодзённа паўтаралі элементы танцаў, каб у час наступнага спектакля радаваць багатых глядачоў. Не ведаючы адпачынку ад рэпетыцый днём, ноччу юныя актёры таксама не маглі адпачыць: балелі змораныя ногі і “сінякамі расквечаныя кволяныя плечы” [5, с. 32]. Прыгонныя танцоры скардзяцца пану на нялёгкае дзіцячае жыццё і прадбачаць уласны горкі лёс, калі не будуць патрэбныя магнатам як танцоры. Іх цікавіць уласная будучыня: “Пане каханку, / а што з намі стане?...” [5, с. 32].

Да верша “Будаўнікі езуіцкага калегіума ў Пінску. XVII ст.” чытаем эпіграф:

Езуіцкі калегіум пабудаваны да
паўстання 1648 года, задушанага
стражнікам Мірскім пад кіраўніцтвам
гетмана Вялікага княства Літоўскага Я. Радзівіла [4, с. 30].

Душэўны стан прыгонных, якія пад прымусам узводзяць з каменю будынак езуіцкага калегіума, перадаецца ў гэтым вершы. Радасці ад працы няма, бо “Тут бог чужы” [4, с. 31], а народу навязваюць новую веру. Будаўнікі прыходзяць да высновы, што лепш загінуць “на полі бітвы” “за зямлю сваю і веру” [4, с. 31]. Крыўда ўзнікае і выліваецца ў барацьбу. І тут узнікае пытанне: ці ўспомняць нашчадкі пра загінуўшых? Гэтым вершам паэтэса з Піншчыны пацвярджае, што гісторыю забыць нельга. У Пінску пра яе напамінаюць цагліны будынка езуіцкага калегіума.

Такое выкарыстанне эпіграфаў да ўсіх частак цыкла “Маналогі стагоддзяў” указвае яшчэ на адзін від інтэртэкстуальнасці твораў Л. Тарасюк – на міжтэкставы дыялог.

Эпіграфы сустракаюцца і ў іншых вершах. У аднайменным свабодным вершы “Таполя” сімвалам горкай памяці аб ахвярах Вялікай Айчыннай вайны становіцца дрэва. Тут паэтэса дае інфарматыўны эпіграф, які ўтрымлівае гістарычныя дадзеныя, выказвае галоўную ідэю і тэму твора:

У нявіжскім парку засыхае канадская таполя, каля якой фашысты расстралялі амаль дзве тысячы чалавек [5, с. 11].

Канадская таполя ў Нявіжы стала сведкам расстрэлу амаль дзвюх тысяч чалавек. Польшы вайны пранеслася па ўсёй краіне, разам з людзьмі трагедыю перажывае і прырода. З-за жудасных падзей у маляўнічым

парку Радзівілаў рэдкая для Беларусі і знявечаная на вайне канадская таполя “засыхае”, памірае, бо “...смерць гняздзіца / ў сэрцавіне дрэва” [5, с. 11]. Л. Тарасюк просіць таполю дараваць тое, што дрэва стала сведкам расстрэлу амаль дзвюх тысяч чалавек: “Даруй нам, дрэва, за сваю пакуту” [5, с. 12]. Скалечанае дрэва – гэта сімвал гістарычнай памяці мільёнаў беларусаў. Паэтэса ўпэўнена, што толькі тады таполя “нанова ўваскрэсне / і полымя зялёнае ўскіне, / калі вайна / на ўсёй зямлі / загіне” [5, с. 12]. Л. Тарасюк звяртаецца да ўсіх народаў свету жыць у міры.

Вялікая Айчынная вайна прынесла горыч, пры гэтым закрунула кожную беларускую сям’ю. Паэма “Сцяг брыгады” А. Куляшова натхніла Л. Тарасюк на стварэнне філасофскага верша “Сцяг”, які, як пазначыла адразу пасля загаловка паэтэса, прысвечаны “Памяці Аркадзя Куляшова”. Гэты верш – інтэртэкст не столькі на паэму “Сцяг брыгады”, колькі на ўсю творчую спадчыну А. Куляшова. Верш “Сцяг” складаецца з трох частак, злучаных адной думкай: паэт – сумлены Майстра, магчымасці якога ніколі не разгадаць. Не разгадаць іх “Ні ў маладосці, ні на схіле год” [5, с. 46], – да такой высновы прыходзіць паэтэса і літаратуразнаўца, характарызуючы шматграннасць асобы А. Куляшова. Зварот Л. Тарасюк да спадчыны А. Куляшова невыпадковы. Паэт-філосаф згадвае птушку каню, якая не можа напіцца і адчувае смагу з-за пракляцця. Паэт таксама адчувае смагу, але гэта смага да працы, якой ніяк не можа здаволіцца ў поўнай ступені: “Бо прагай да працы ахоплены часта я, / І сэрца абпалена смагай радка” [2, с. 440]. А. Куляшоў сцвярджае наступнае: “жыць не магу, / Як каня няшчасная, / Кропляй дажджу з лесавога лістка” [2, с. 440]. Але паэт – не няшчасная каня, якая ніяк не можа напіцца, ён нагадвае тых птушак, якія шчыравалі над стварэннем паўнаводных рэк для ўсіх. “Я ўпарты, не кіну пачатае справы” [2, с. 440], – падводзіць вынік А. Куляшоў. Прамы дыялог з паэтам вядзе Л. Тарасюк у вершы “Памяці Аркадзя Куляшова”. Яна таксама адчувае творчую смагу, як рака ў летнюю спёку, калі вады ў ёй меншае, і шчыруе дзеля напаўнення ўласнай творчай ракі. Нездарма свой паэтычны зборнік яна назвала “Смага ракі”. Паэтэса піша: “Я ў раку сваю / хачу ўвайсці / Дрыготкай плынным, хваляю живою” [5, с. 5]. Л. Тарасюк жадае, каб праца яе жыцця была патрэбная людзям, роднай Беларусі. Інтэртэкстуальную пераклічку з творчасцю А. Куляшова знаходзім не толькі ў назве зборніка “Смага ракі”, знаходзім яе і ва ўсёй літаратурнай спадчыне Л. Тарасюк.

На радзіме А. Куляшова цячэ рака Бесядзь, якой ён прысвяціў верш “Мая Бесядзь”. На малой радзіме Л. Тарасюк дзве ракі – Піна і Прыпяць, якія паэтэса згадвае не раз. У вершы “Піна і Прыпяць” яна параўноўвае рэкі са сваімі рукамі: “Працягнуты ўдалеч, / нібыта мае дзве рукі, – / Піна і Прыпяць” [5, с. 51], якія “не адолець нікай бядзе і вайне” [5, с. 51]. “Рака, рэчка, рачулка, рэчанька, крынічка”, – так пяшчотна называе рэкі Л. Тарасюк. Верш перагукваецца з беларускай народнай песняй, ды і сама назва “Рэчанька” ідзе з фальклору і з’яўляецца рэмінісцэнцыйнай на народную песню: “Цябе / між лёсам пешчаных / Пазнаю па прыкметах: / Вясной – вясёла плешчашся, / А журышся летам [5, с. 36]. Менавіта так паэтэса кажа пра рэчаньку і дадае: “Ды – жальбай незалечанай / Плыве матыў успомнены: / Ой, рэчанька, рэчанька, / Чаму ж ты няпоўная?” [5, с. 37]. Радкі з беларускай народнай песні “Ой, рэчанька, рэчанька, / Чаму ж ты няпоўная?”, уключаныя ў тэкст верша “Рэчанька”, – частка рытміка-сіntaxічнай канструкцыі верша, якая з’яўляецца рэмінісцэнцыйнай. А ў якасці эпіграфа да верша “Рэчанька” Л. Тарасюк выкарыстала ўласныя паэтычныя радкі:

Летам Піна па калена,
а зімою – з галавою [5, с. 36].

У дыпціху “Развітанне” Л. Тарасюк пісала: “Я моўчкі паміраю, як рака, / Шукаючы ад смагі прагнай выйсце” [5, с. 42]. Дадзеныя радкі з’яўляюцца рэмінісцэнцыйнай на ўласны зборнік паэтэсы “Смага ракі”.

Такім чынам, паэтычная мова Л. Тарасюк насычана інтэртэкстэмамі, якія выступаюць у якасці сродкаў выражэння міжтэкставых сувязяў. Усе разам яны сведчаць пра добрае веданне і плённы зварот паэтэсы з Палесся да культурных і гістарычных каштоўнасцей беларусаў.

1. Базар, Н.М. Інтэртэкстуальнасць беларускай паэзіі мяжы XX–XXI стст.: функцыі і спецыфіка : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01 / Н. М. Базар ; НАН Беларусі. – Мінск, 2021. – 30 с.
2. Беларуская літаратура : хрэстаматыя / склад.: У. В. Адамчык, М. В. Адамчык. – Мінск : Сучас. літаратар, 2004. – 1008 с.
3. Женнет, Ж. Фигуры: работы по этике / Ж. Женнет ; пер. Е. Васильевой [и др.] ; под общ. ред. С. Зенкин. – М. : Изд-во им. Собашниковых, 1998 – 469 с.
4. Кузьмина, Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина. – Изд. 5-е. – М. : URSS : Либроком, 2009. – 269 с.
5. Тарасюк, Л. К. Смага ракі : вершы / Л. К. Тарасюк. – Мінск : Маст. літ., 1983. – 56 с.
6. Тороп, П. Проблема интекста / П. Тороп // Труды по знаковым системам / Тарт. гос. ун-т. – Тарту, 1981. – Т. 14 : Текст в тексте. – Сер. 95. – Вып. 567. – С. 33–44.
7. Фатеева, Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Н.А. Фатеева. – М. : Агар, 2002. – 280 с.